

ЕЛЕНА БОРИСОВА ТАРАШЕВА

**Ролята на повторенията
за изграждане на текст**

**Корпусно изследване на базата на текстове
на английски и български език**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане
на научна и образователна степен „доктор“

Научна специалност: шифър 05.04.11
„Общо и сравнително езикознание
(математическа лингвистика)“

Научен ръководител:

Ст. н. с. д-р Мария Стамболиева

Рецензенти:

Проф. дфн Енчо Герганов

Проф. дпн Лиляна Грозданова

СЪДЪРЖАНИЕ

Общо представяне	5
Цел и задачи	5
Методи за изследване и използван материал	6
Научна новост	7
Приложимост и полезност	8
Обем и структура на дисертацията	8
СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	8
ГЛАВА I. Методология на анализа	8
ГЛАВА 2. Преглед на литературата	9
2.1. Изследвания на повторенията	9
2.2. Референтността на фразите	11
Изводи	13
ГЛАВА 3. Регистър на художествената литература	13
3.1. Общо описание на корпуса от литературни текстове	14
3.2. Анализ на корпуса на английски език	14
3.3. Анализ на текстовете на български език	15
3.4. Спомагателен корпус	17
3.5. Обобщение за литературния жанр	17
ГЛАВА 4. Регистър на научните текстове	18
4.1. Типове вериги в научния корпус	18
4.2. Анализ на корпуса на английски език	20
4.3. Анализ на корпуса на български език	21
4.4. Спомагателен корпус	21
4.5. Обобщение за научния регистър	22
ГЛАВА 5. Регистър на политическите речи	23
5.1. Общо описание на корпуса от политически речи	23
5.2. Анализ на корпуса на английски език	24
5.3. Анализ на корпуса на български език	26
5.4. Обобщение за политическите речи	27
ГЛАВА 6. Обобщения и изводи	28
6.1. Обобщение за трите жанра	28
Колко съществено явление е повтарянето?	28
Изграждат ли се текстови структури чрез повторения?	29
Какво е отношението на компонентите	
на назоваваните: интензия, референт и форма?	30

6.2. Проверка на изходните хипотези	31
ГЛАВА 7. Приложения	31
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	33
Перспективи за бъдещи изследвания	33
Приносни моменти	34
Установяването на структурата на текста	34
Референтността на фразите	35
Методологията на изследване	35
Конкретни практически приложения	36
Цитирани в автореферата източници	37
Публикации по темата	40

ОБЩО ПРЕДСТАВЯНЕ

Дисертационният труд представлява изследване на лексикалните повторения в реална езикова продукция от три жанра: общественopolитически, научен и художествен – на два езика: английски и български. Проверява се дали повторените в рамките на един текст словоформи преназовават един и същ референт или различни представители от референтното множество на съответната лексема; дали интензионалният състав се повтаря без промяна, или има метафорични, прагматични или други измествания. Установяването на закономерности има за цел да изясни ролята на повтарянето за изграждане на текст.

Актуалността на проблема се диктува от интереса към текста от страна на изследователи, преподаватели, съставители на кратки обобщения на текстове, оценители на студентски работи и др.

Съществуващите изследвания представят като повторения разнопосочни явления: както нови появи на същата форма, така и извикване на същото съдържание чрез различна лексикална форма. Такъв подход обаче нарушава принципа за разделяне на формата от съдържанието. Въпреки желанието на изследователите да разграничат лексикалната връзка от кореферентността, преназоваването на референт се оказва условие за неслучайни връзки между лексикалните повторения, с което се поставя под въпрос лексикалният характер на свързаността. Често се променя посоката на анализа – вместо да се търси ролята на включените по лексикален критерий единици на анализа, те се предефинират според функцията им в текста.

Приетият в дисертацията подход към проблема се различава от други изследвания на лексикални връзки по два основни признака: на първо място, за константа в анализа е приета недвусмислено лексикална единица – словоформата; на второ място, като променливи се проследяват интензията и референтът при следващите появи на словоформата в текста. Така разглежданото явление има безспорно лексикален характер, а действието на връзката се основава на променливите в процеса на назоваването.

Цел и задачи

Целта на тази работа е да изясни ролята на лексикалните повторения за изграждане на текст: дали връзката се дължи на референтна идентичност, на извикване на еднотипен интензионален състав, или на формално повторение в състава на литературни средства.

За да се установи ролята на повтарянето като текстообразуващ механизъм, в хода на работата се търсят отговори на пет въпроса:

1. Колко съществено явление е повтарянето на словоформи във всеки от изследваните жанрове?
2. Изграждат ли се текстови структури чрез такива повторения?
3. Какво е отношението на компонентите на назоваването: интензия, референт и форма при повтарянето?
4. Наблюдава ли се жанрова специфика в повтарянето на словоформи?
5. Каква е езиковата специфика на повтарянето?

Проверяват се три хипотези за ролята на повторенията на словоформи:

1. Основната функция на повтарянето е да се преназове един и същ обект. Ако това е така, при повторените словоформи би следвало да има съвпадение между референтите.
2. Основната функция се състои в изграждане на понятийни връзки между назованите обекти. Ако това е така, повторените словоформи би следвало да имат идентичен интенционал, като назовават различни обекти или остават неререферентни.
3. Основната функция на повтарянето е да създава литературни средства. В такъв случай повторените словоформи би следвало да се реализират в съответните литературни средства.

Методи за изследване и използван материал

За целите на работата се използва корпусно изследване на естествен език. На анализ се подлагат текстове от електронния архив на ИБЕ, БАН, който съдържа 50 милиона словоупотреби в журналистически, научни, художествени, публицистични и други текстове (Стамболиева 1996). Анализират се научни статии, разкази и политически речи, като се създават своеобразни корпуси от:

- художествени текстове на английски език от майстори на словото — общо 61125 думи в 9 разказа
- художествени текстове на български език от майстори на словото — общо 25233 думи в 9 разказа
- научни текстове на английски език от опитни автори — общо 77 583 думи в 8 статии
- научни текстове на български език от опитни автори — общо 19 297 думи в 8 статии
- политически речи на английски език от британски и американски автори — общо 26 860 словоформи в 10 речи
- политически речи на български език — общо 11 571 словоформи в 8 речи от оратори от различни периоди

Всички текстове са написани от опитни автори на техния роден език. За съпоставка се включват спомагателни корпуси от текстове на студенти и ученици, чиято кохерентност е по-слаба от кохерентността в текстовете на опитните автори:

- художествени текстове от студенти и ученици на английски език — общо 6 657 словоформи в четири разказа
- художествени текстове от студенти и ученици на български език — общо 5 841 словоформи в четири разказа
- научни текстове на английски език, написани от студенти — общо 7951 словоформи в седем текста

Тъй като за изследването е важна тематичната завършеност, всеки текст се анализира отделно от останалите. За целите на съпоставката се ползва индекс на повторемостта, изчислен по методика за нормализация, описана от Байбър (2000: 263). Повторенията са представени като промили от общия брой думи в текста.

Програмата „BUILD“ на Електронния архив на ИБЕ на БАН автоматично индексира броя на реализациите на дадена словоформа във всеки конкретен текст, а програмата „CONCORD“ позволява да се определи езиковият контекст на всяко срещане. Така се установяват:

- назоваващите комплекси (НК), в които се включват повторените словоформи;
- референтите, с които се свързват повторенията във всяка конкретна употреба;
- интензията при всяка употреба.

Този анализ позволява да се проверят хипотезите на изследването относно запазване или промяна на интензионалния състав и референтната свързаност при повторенията във всеки различен жанр.

Научна новост

Представеният труд се основава на постиженията на корпусната лингвистика. Корпусът е извлечен от електронния архив на ИБЕ на БАН, а обработката е изпълнена с инструментите от Работното място на лингвиста (РМЛ), разработено от М. Стамболиева по договор с МОН. Изводите и заключенията в работата се основават на значителен обем от реална езикова продукция, организирана според изискванията за представителност на електронни корпуси. Прецизната обработка с електронните инструменти е предпоставка за обективност на изводите.

Новост представлява разглеждането на референтността на фразите според два параметъра: представянето на референтното множество и пространството на идентификация. От гледна точка на текстовата лингвистика за пръв път се използва семиотичната пирамида (Петъофи 1985) като инструмент за анализ на лексикалната връзка.

Приложимост и полезност

Изследванията на лексикалните връзки са от голямо значение за установяване на параметрите на текстовостта. Извеждането на обективно различими характеристики на кохерентния текст позволява да се разработят методи за обучение в писане на текстове, за съставяне на активатори и учебни помагала. Автоматизираното откриване на особености, които характеризират един текст, представлява основа за създаване на електронни инструменти за машинна проверка на ученически текстове. Връзката между структури от повторения и съдържанието на текстовете е в основата на нови механизми за автоматично аотиране, демонстрирани в работата.

Обем и структура на дисертацията

Дисертацията се състои от 223 страници основен текст и приложение, което съдържа илюстрации от корпусите за изследването, оформено в отделен том. Структурата включва седем глави, в които последователно се представя научният проблем, прави се преглед на литературата, подробно се описва методиката и резултатите от изследването за всеки жанр, проверяват се изходните хипотези, извличат се заключения и се предлагат три практически приложения.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ГЛАВА 1. Методология на анализа

В първата глава се избират единица и променливи на анализа, описват се корпусът и методиката на изследването, изграждат се работни хипотези, които се проверяват в процеса на изследването.

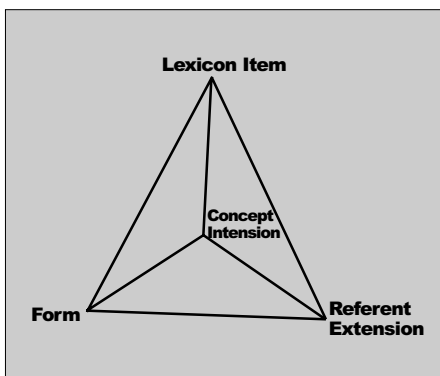
Единицата на анализа следва да отговаря на три условия:

- да има лексикален характер;
- да е дискретна морфологична единица, за да се открива автоматично;
- да води до установяване на конфигурации от повторения.

Такава единица е словоформата (графичната дума), дефинирана като „поредица символи между две шпации“ (Москов 1982: 133, Синклер 1991: 28 и сл.). Тя се приема за константа в анализа. За повторение на словоформа се смята „нова реализация на езиковата единица при налична вече поява“, според определението на Москов (1974: 22). Поредица от всички срещания на една словоформа в даден текст е наречена „верига“. Веригите, от своя страна, се разпределят в типове според семантиката и особеностите си в различните жанрове.

Променливите в изследването се търсят сред компонентите на процеса на назоваване с езикови изрази. Според направлението *изкуствен интеле-*

лект (вж. например Ван Дайк 1985) назоваването се извършва от „лексикална статия“, графично представена като пирамида. Семиотичната пирамида (Петьофи 1985:89) доразвива триъгълника на Лайънс (1968:404), съставен от *vox-part* и референт, свързани чрез мисловна категория „понятие“. Лексикалната статия (*lexicon item*) се разглежда като съотношение между 3 компонента: форма (*form*), понятие (*concept/intension*) и референт (*referent/extension*) (фиг.1). При нея свързването с референт е функция от намерението на говорещия, а връзката обект – назоваваща фраза се определя от знанието на комуниканта, в съответствие с каузалната теория на Крипке (1980).

Фигура 1. Семиотичната пирамида на Петьофи.

Като приема за повторен върха **форма**, изследването търси промени при следващите реализации на повторенията във върховете **лексикална статия**, **интензия** и **референт**.

ГЛАВА 2. Преглед на литературата

Прави се преглед на основни библиографски източници, посветени на два проблема: 1. изследвания на повторенията в текста и 2. отношенията между назоваваща фраза, референт и интензия във философско-езиковедски произведения.

2.1. Изследвания на повторенията

Древната реторика определя повтарянето като изразно средство, което съзнателно се отклонява от нормата на ежедневната реч и принадлежи на приповдигнатия стил – най-изисканата вариация сред четири форми на езиков изказ (Аристотел 1993:9,4). В съвременността прескрипцията варира от забрани да се повтара (Москов 1974:60) до предупреждения да не се

заменя една дума с друга „единствено за разнообразяване“ (цитат на Фаулър в Богранд 10.13.1). Практиката показва, че езиковедските работи следва да основават изводите си на реална продукция, тъй като автори, приели за даденост забранителната прекрипция, стигат до противоречивия извод, че повторенията са градивен елемент на текста, но на практика се избягват в писмен текст.

В отговор на въпроса: „Какво се повтаря?“ – направлението *Вариативен анализ* откроява повтаряне на структури като белег за степента на формалност на текста (Шифрин 1994:293). Анализът на речеви актове разграничава повтаряне на езиков материал между репликите на комуникантите с цел ирония, интензифициране, контрол и други (Лабов 1972:366). Жанровият анализ установява, че рекламните текстове повтарят именни фрази за резониране на посланията, а инструкциите за използване на продукти – за избягване на недоразумения (Жук 1994:32). Така, в зависимост от целите си, лингвистичните дисциплини обръщат внимание на повтарянето на различни езикови единици – реплика, граматична структура, назоваваща фраза и т.н. Липсата на точно определение не дава възможност да се установи по какъв механизъм повторенията осъществяват свързващата си роля.

Изследванията на ниво текст разделят текстовете връзки на граматични и лексикални. За обяснение на лексикалните връзки Халидей и Хейсън (1976) предлагат семантични признаци, като **подреденост**, който свързва числителни бройни имена; признакът **цвят**, който обяснява връзката между прилагателни като *бял, черен, червен* и др.; отношения **част-цяло**, наблюдавани при *уста – лице*, известни още като хипо- и хиперонимия. Така обаче се включва много малък брой лексеми и не се отчита полисемантичността. Фивегер (в Добрева и Савова 1994) предлага признак, който произтича от текста – **номинативни списъци**, свързани с дадена подтема в текста. Този принцип обаче се оказва високопропусклив и неспособен да разграничи свързваща от несвързваща лексика. В опит да поставят класификацията на чисто лексикална основа Морис и Хърст (1991: 29) прибегват до речник от типа „тезаурус“, като проследяват как индексацията в речника разкрива отношенията между отделните лексеми. Освен че е много трудоемка, тази процедура, по признание на авторите си, оставя извън обсега на свързаността лексеми с доказано свързващ характер. Друг проблем са различията в индексването на лексиката между различните издания на речника. Последователна е класификацията на Хоуи (1991), която установява два признака за свързаност – принадлежност към една граматическа парадигма и еднокоренност. На практика обаче тя също води до висока пропускливост. Филипс (1985, цитирана в Хоуи 1991: 24) показва, че лексиката се явява в специфични за текстовете конфигурации, без лексемите да са обединени от специален лексикален критерий. Поради описаните проблеми, в настоящото изследване се проследява повтарянето на една лексикална единица – словоформата, с което се оставя отворен въпроса дали лексемите, сродните думи или други лексикални отношения водят до свързаност в текстовете.

Логично е да се очаква, че когато изследователите приемат определение за свързваща лексика, те търсят начините, по които е установена връзката сред реализациите на тази лексика. Преглед на най-цитираните изследвания обаче показва, че това не е така. След установяване на търсените лексикални реализации някои връзки се изключват като случайни, защото в конкретните текстове не личи да изпълняват свързваща роля. С това се компрометират съответните дефиниции на свързваща лексика.

Сериозен проблем при изследването на лексикалните връзки в текста е тясната връзка между лексикални повторения и кореферентност. В първата си работа Халидей и Хейсън (1976) говорят за лексикална свързаност във и независимо от кореферентността. Въпреки това лексикалните връзки са класифицирани според референтността им като изрази с идентична, инклузивна, ексклузивна или отсъстваща кореферентност. Фивегер също разграничава лексикалната връзка от кореферентната. Голям брой изследвания обаче – както в англоезичната, така и в научната литература на български език (Савова 1984, Ван Дайк 1984 и други) – са посветени именно на кореферентните връзки.

Проблемът се състои в това, че кореферентността изключва от сферата на анализ неререферентни изрази, като прилагателни, глаголи, генерични имена и т.н. Освен това връзката чрез кореферентност принадлежи към групата на граматичните, а не на лексикалните връзки. В по-късна работа, Халидей и Хейсън (1985:82) разграничават коекстензията – на практика, кореферентност – от кокласификацията, при която думите принадлежат към един и същ клас, но не назовават представители на обособена в текста група.

Дисертационният труд приема и доразвива установената от Халидей и Хейсън в по-късните им работи тенденция повторенията да се разглеждат на основата на компонентите от процеса за назоваване: екстензия и интензия. Разгръщането на модела в настоящото изследване засяга включването на два параметъра: пространството, в което се идентифицира референтът и структурирането на референтното множество за назоваване на един или няколко представители. За единица на анализа обаче е приета словоформата, а не други отношения с недоказан принос към текстовостта. Важно условие за осъществяване на целите на изследването е също разграничаването между кореферентната и лексикалната връзка.

2.2. Референтността на фразите

Тъй като за целите на изследването е нужно да се установят референтът и интензията на всяка повторена словоформа, във втората част на Втора глава е направен преглед на основна литература, посветена на референцията.

В езикознанието са широко приети принципите на композиционната семантика, според която всеки елемент от пропозицията дава своя принос към общия смисъл (Фреге 1892). Затова референтността на назоваващите фрази се разглежда в зависимост от предикацията в изречението. След гла-

голи, семантично свързани с вярване, предпочитане, надежда, желание и т. н. се създава непрозрачен контекст, т.е. осъществява се връзка по-скоро с интензията, отколкото с конкретен референт. Предикативността също се определя като контекст на интензионална употреба, както в англоезичната литература (Гивон 1989), така и от български езиковеди (Стоянов 1980:120). Алън (1986:144) характеризира като нереперентни четири вида фрази: назоваващи фрази в обсега на отрицание; обекти в процес на създаване; обекти, за чието съществуване се изразява съмнение; обекти, представляващи неуточно множество. В зависимост от модалността на предикацията, нереперентни фрази се създават от условни изречения, модални глаголи, термини, създаващи нови светове и адвербиални подчинени изречения. Станков (1995:134) разглежда референтността в българския език според вида и времето на глаголното действие. Той приема също, че употребата на *един* не само маркира, но и придава референтност. Редица изследователи открояват нереперентния характер на формите за сравнение – Молхова (1993:26), Куайн (1960:24), Станков (1995:128), Грозданова (1986) и др. Такива употреби се маркират от нулев член₂ в българския език и от неопределителен член – в английския език.

Друг важен въпрос е кое определя референтността на фразите. Някои философи (Вендлер 1967:36) постановяват логически принципи, чрез които се верифицира дали даден обект удовлетворява референцията на една фраза. Представянето на единичните термини като стъпаловидно изградени поредици от неопределена – определена реализация на словоформа обаче не отчита многообразието на неопределените фрази. В реална езикова продукция единичните термини, изградени по този начин, съставляват незначим процент. Затова по-широко приета в езикознанието е **каузалната** теория на Крипке (1980), според която връзката между името, смисъла и референта се определя от говорещия. Донелан (1966) вижда в това две различни функции – **референтна** и **атрибутивна**. Чрез първата се дава име на даден обект, а чрез втората се описва някаква негова характеристика. Станков (1995:136) описва фрази с нулев член, които остават двусмислени по отношение на това разграничение, докато неопределеността, маркирана с *един*, съотнася с реален референт. В неутрален контекст описването на качествата на референт, без включването му в контекста е наречено от Станков (*op. cit.*: 104) **спецификация**.

Според Шамрай (1989, 1991, 1995) в българския език членуването поема функциите на падежите за семантично и синтетично структуриране на информацията. Членуваните форми създават приоритет на референциалната функция на съществителните. Категоризиращата функция на съществителните, според авторката, се изпълнява от предимно нечленувани форми, което определя квазиобективния им характер.

Терминът **прагматично изместване на интензията** на Нанберг (1978:6) се използва за смислови отношения, когато езикови изрази назовават

съдържанието на..., причина за..., издателят на ..., един вид... и т. н., вместо самия обект.

Имената могат да се свързват както с един представител на референта, така и с множество негови представители. Честърман (1991:69-74) дефинира **референтното множество** на една лексема – U – като съставено от две части – обекти и явления, назовани като конкретни в ситуацията (r) и референти и свойства (за нереперентните случаи на употреба), които ‘удовлетворяват рефериращата фраза’, но не са част от ситуацията (r^1). Всяко назоваване представя различна конфигурация от референтното множество. Обектите, от своя страна, могат да се идентифицират в едно от двете описани от Трейн (1980:39) измерения: генеричното или времевото пространство. Така се отчита наблюдаването от много автори (напр. Лайънс 1968, Стаменов 1985, Станков 1995) многообразието на генеричните фрази. Тези две измерения на референтността – къде се идентифицира обектът и по какъв начин е представено референтното множество – играят ключова роля при анализа на повторените словоформи.

Изводи

Връзката на името с референт се маркира чрез членната система, макар в някои случаи членуването да дава амбивалентен сигнал. Двата езика, обект на изследване тук, създават възможности за свързване с един или повече представители на референтното множество – което фигурира в теоретичния модел на изследването като референтност, или **структуриране на референтното множество**. Това става в рамките на категориалното или реалното пространство – наречено тук **метод на отразяване на референта**. Членната маркираност позволява също открояване на референтната или сигнификативна същност на назоваването. Моделът допуска назоваването да става чрез изместване на интензията: прагматично или метафорично. Повтарянето на глаголи, прилагателни имена и наречия се разглежда с условността на референтната структура при назоваването.

ГЛАВА 3. Регистър на художествената литература

Корпусът от разкази на английски език се подлага на двустепенна обработка. На първия етап се анализира един разказ, за да се установи типология, която се проверява в останалите разкази от корпуса. За всяко повторение се отговаря на следните въпроси:

1. В какви назоваващи комплекси се включват повторенията: какъв е съставът на фразата, каква е формата — определена или неопределена, в единствено или в множествено число ?
2. Какви обекти се назовават с НК, с един и същ референт ли се свързват повторенията?

3. Как е отразен референтът — дали е идентифициран, специфициран или представен като генерично име?
4. Подлага ли се обектът на реструктуриране. Каква функция изпълняват реструктурираните употреби?
5. Има ли изместване на интензията?

Една верига се отнася към някой от установените типове, когато повторенията в нея следват определена конфигурация от назоваващи комплекси, в които се включват, свързват се с референтното множество на лексемата по определен начин и запазват или променят интензионалния си състав по модел, характерен за типа верига.

3.1. Общо описание на корпуса от литературни текстове

Количествените данни показват, че индексът на повтарянето в английските текстове варира в границите 778–618 на хиляда, а в текстовете на български език – в интервала 642–474. По-големият брой повторения на английски език се дължи на ограничената парадигма на частите на речта в сравнение с българските лексеми. И в двата езика обаче на практика се повтарят повече от половината лексеми, което прави явлението изключително значимо за текстовете. Дори ако изключим служебните думи, повторените пълнозначни думи съставляват около 25% от лексиката, употребена в текстовете.

3.2. Анализ на корпуса на английски език

В резултат от подробен анализ на един от разказите се установяват четири типа вериги от повторения:

- вериги, назоваващи **герои**, със следните подвидове: вериги, в които се повтарят собствени имена; вериги, в които се повтарят съществителни нарицателни имена със специфично за действието в конкретния разказ значение; повторения на думи-всеобщи заместители, като *човек, жена, момче* и др.; вериги, назоваващи части от тялото;
- вериги, назоваващи **обстановка**, със следните подвидове: вериги за място на действието; вериги за компоненти от обстановката, например *врата, прозорец* и др.;
- вериги от повторени прилагателни имена, наречени **атрибутивни** с два подвида: прилагателни имена, повторени в комплекс със съществителното име, което поясняват и прилагателни, които се повтарят с група имена, очертаваща определена семантична област и свързани с подтема в текста;
- вериги за **време**.

Направената проверка в останалите разкази от корпуса потвърждава наличието на такива вериги и допълва класификацията с **глаголни** вериги.

Повторенията от веригите за **собствени имена** се включват в комплекси за назоваване на нови участници в действието или за принадлежности на героите. Кореферентност липсва, реструктуриранятия представят нови лица или обекти. Измествания на интензията не се наблюдават. Повторенията от веригите **всеобщи заместители** променят референтната си съотнесеност и интензионалния си състав, като присъстват в два типа фрази – за назоваване на безименни герои или в предикативни фрази за характеризация на героите. Веригите за **части от тялото** се срещат в назоваващи комплекси с много прилагателни имена, употребени в ситуативна референтност, като назовават различни представители на референтното множество. Имената за **обстановка** са кореферентни и очертават кръг от типични за дадната обстановка обекти. Веригите, назоваващи **части от обстановката** се повтарят във връзка с различни референти, в ситуативна определеност, без определения, тъй като се приемат за даденост. Повторенията от веригите за **време** променят интензията си често и без специален сигнал. Те назовават съществен за повествованието измерител на време.

Съществителните **нарицателни** имена със специфично значение, които се употребяват с промяна в метода на отразяване – генерични имена, специфицирани обекти, класифициращи фрази и други – назовават обект, който е централен за посланието на разказа. За референтните комплекси е характерно въвеждането в неопределена и подемане в определена форма. Някои от тези повторения се класифицират като част от веригите за герои, а други – от веригите за обстановка, в зависимост от сюжета. **Глаголните вериги** също идентифицират действията в категориалното или пространствено-времето измерение; представят ги като еднократни или повтарящи се, като модифицирани от специфична гледна точка.

Установените 5 типа вериги се пресичат, с което свързват различните участници в действието.

3.3. Анализ на текстовете на български език

Анализът на повторенията в текстовете на български език потвърждава установената за корпуса от текстове на английски език класификация. Поради разширената парадигма на българските изменяеми части на речта, в корпуса се наблюдава зависимост от формата на повтарянето. За веригите от съществителни нарицателни имена със специфично значение се наблюдават високочестотни повторения на всички форми от парадигмата на лексемата за единствено или множествено число. В „Песента на колелетата“ като такава верига се очертава следната:

каруци 14.
каруците 5.
каруца 8.
каруцата 7.

В българския език разширената парадигма прави такива повторения особено забележими, което дава основание те да се открият от останалите с названието **тематични**.

Присъствие на всички форми от парадигмата на една лексема с ниска честотност – с 1–3 срещания в текста – откроява дребен детайл със съществено влияние върху развитието на действието. Например, пророческият сън на главната героиня от „Иде ли?“ е повторен като лексема със следните словоформи:

сън 1.
съня 1.
сънят 1.

Наблюдава се кореферентност между повторения на сродни думи за назоваване на основни участници в действието, като *стареца*, *старчето*. В други разкази от корпуса обаче словоформата *братята* назовава злодеи, докато сродната форма *братчето* се употребява за назоваване на брата на жертвата. Разчленеността на глаголната и именната парадигма в българския език създава впечатлението, че словоформите са обединени чрез коренната морфема. Въпреки това, подобно твърдение следва да се провери чрез психолингвистично изследване на базата на специален корпус.

Друга специфична особеност в корпуса от текстове на български език засяга ролята на неопределеността. Докато в английския език определеността се маркира на ниво ‘назоваващ комплекс’, на български тя е установима в самите словоформи чрез присъствието на членна морфема. Освен това, назоваващ комплекс в определена форма може да включва и нечленувано съществително име, тъй като определеността се поема от предпоставните съгласувани определения. В корпуса, създаден за целите на настоящия труд, на ниво словоформа – както беше прието да се изследват текстовете – членуваните форми най-често имат референтна функция, а нечленуваните изразяват степен на сигнификативност, независимо, че някои участват в определени НК. В разказа „Един есенен ден край пътя“ на П. Вежинов, например, членуваната словоформа *колата* се използва предимно за назоваване на конкретен участник в действието. Словоформата *снимки* се среща най-често в неопределената си форма и изпълнява функция да характеризира състоянието на героя.

По отношение на назоваващите комплекси, в които се включват, на референтността и на интензионалния състав, повторенията в художествената литература на български език проявяват особеностите, установени за типовете вериги в разказите на английски език. Следователно типологията на веригите от повторения представлява жанрова характеристика, чиято валидност не е езиково ограничена.

3.4. Спомагателен корпус

Анализът на спомагателния корпус от научни текстове, написани от студенти показва, че индексът на повтаряне е по-нисък при неопитните автори, а типологията на повторенията се отклонява от установената за текстовете на утвърдени автори. Разказите на неопитните автори не съдържат петте типа вериги и съответните подвидове: за герои, за обстановка, за време, атрибутивни и глаголни. Веригите са по-къси, един от видовете повторения е представен по-широко. Значимо по-изразен е типът глаголни повторения, особено в цели изрази, без това да е част от литературно средство. Не се установяват вериги от вида, наречен 'тематичен' – с различно отразяване на референта, което ограничава възможностите да се правят твърдения относно героите, те да се разкриват в различна светлина. Преобладава кореферентността. Не се наблюдава установената в основния корпус особеност значими за действието обекти да се въвеждат с неопределена фраза. Изместванията на интензията засягат нарицателни имена от веригите за обстановка, което създава объркване. Пресичания на вериги повторения не се наблюдават.

3.5. Обобщение за литературния жанр

В литературните текстове повтарянето засяга около половината от употребените словоформи и около четвърт от пълнозначните лексеми. С това то се очертава като значимо за текстовете явление. Повторените словоформи се групират в отчетливи типове вериги според назоваващите комплекси, в които участват, промяната и запазването на интензионалния състав и референтната съотнесеност. Типологията на веригите обхваща и двата изследвани езика и отговаря на спецификата на жанра. Различията между текстовете на двата езика засягат спецификата при изразяване на определеност в българския и английския език. Морфологично маркираната определеност в българския език дава възможност за по-отчетливо изразяване на значимостта на веригите за повествованието.

Може да се заключи, че референтната идентичност е типична за повтарянето на словоформи, назоваващи основни герои и обстановка. Промяната на референт се среща при повторения, назоваващи подразабиращи се елементи от обстановката и всеобщи заместители. Интензионалната идентичност характеризира веригите за обстановка, а интензионалното разнообразие се среща във веригите за време. Промяна в метода на отразяване на референтното множество е типична за основни участници в повествованието. Изграждането на литературни средства е свързано с атрибутивни и глаголни повторения.

ГЛАВА 4. Регистър на научните текстове

Корпусът от научни статии на английски език се подлага на двустепенната обработка, приложена към текстовете от корпуса с художествена литература. Индексът на повторенията в статиите на английски и български език е съпоставен с показателите за художествените текстове в таблица 4.1. долу.

Таблица 4.1. Нормализирани показатели за повтарянето в научните и литературните текстове на български и английски език.

	Долна граница	Горна граница	Долна граница	Горна граница
Англ.	691,67	841,74	618	778
Бълг.	484,71	617,73	474	642
	Научен текст		Художествен текст	

Изнесените в таблицата данни сочат, че в английския език се очертава по-висока повтаряемост в научния текст, отколкото в литературния, за разлика от българския език. Ясно се вижда обаче, че за двата езика се оформя долна граница на повтаряемост в кохерентния текст, която е валидна и за двата жанра.

4.1. Типове вериги в научния корпус

За разлика от литературните текстове, където назоваващите комплекси се състоят от едно съществително и няколко определения, в научните текстове се назовава чрез дълги комплекси, които включват по няколко словоформи. Освен повторения на комплекси като цяло, се наблюдават и повторения на една словоформа в различни комплекси. Комплексът *a specifically human language acquisition device* е изграден от словоформи, повторени в четири вериги: *human, language, acquisition* и *device*. Назовават се понятия, централни за статията:

human language
language acquisition
language acquisition device

Тъй като всяка словоформа участва в комплекса с интензията си, термините стават прозрачни за читателя. Пресичането на веригите разкрива същността на разглежданите понятия.

От цитирания пример се вижда също, че повтарянето на една словоформа в различни назоваващи комплекси изменя същността на понятието. Словоформата *language*, повторена в комплексите *language acquisition* и *language acquisition device* представя различни аспекти от интензията на лексемата. Такава интензионална промяна е наречена тук **концептуално преструкту-**

риране. Стъпаловидността на преструктуриранията е характерна за всички текстове от корпуса.

Методът на отразяване на референтите е по-трудно установим, отколкото в литературните текстове. Използваните сложни назоваващи комплекси често включват генерично име в рамките на идентифицираща употреба, или други смесени референтни типове. Връзка с конкретен обект от действителността се осъществява в изолирани случаи, тъй като в научните текстове се назовават предимно интензионални обекти. Наблюдава се особен вид референтна идентичност, типична за научния жанр – идентичността на понятие от някаква теория. В примера долу първата употреба на словоформата *language* назовава референт, за разлика от втората, която назовава термин:

- 1) *... these studies simply bring out even more clearly the extent to which human language appears to be a unique phenomenon.*
- 2) *In fact, it is difficult to see what links these stages at all (except for the metaphorical use of the term „language“).*

Развитието на интензията е сред особеностите на научния стил. Ако в художествената литература понятията са повече или по-малко установени, в научните текстове се работи със сложни понятия, за които съществуват различни определения и които по смисъла на това изследване включват различен интензионален обем при назоваването. В статиите се наблюдава включването на повече от един интензионален състав на основните понятия за по-пълно разкриване на същността на разглежданите понятия. Това дава основание интензионалът да се смята за текстова характеристика, изградена чрез наслагването на всички срещания на понятието. Интензионалните измествания в конкретните текстове покриват:

1. различни обеми от едно понятие
2. различно дефинирани понятия
3. различни аспекти на едно понятие
4. обособени групи в рамките на понятието
5. груповото понятие
6. термина като такъв

За идентификация на развиващото се понятие служи повторената форма и някакъв специфичен интензионален референт на понятията.

Повторенията включват промяна на референта по два начина – преструктуриране, или отразяване в различно пространство. Така понятията в научния текст са два вида:

1. Активно преструктурирани понятия, т.е. понятия, които се преструктурират многократно и в концептуален аспект. Такова преструктуриране дава напредък в разкриването на връзки между назоваваните понятия. Тези понятия разгръщат концептуалния апарат на статиите.

2. Различно отразяване на референта: генеричен, нулев, итеративен и т.н. Този тип повторения служи за оперативно разглеждане на понятието или явление. Чрез тях се правят различни твърдения.

От формална гледна точка съставът на назоваващите фрази участва в следните видове повтаряне:

1. Повтаряне вдясно (позиция „+1, 2, 3 и т. н.“). Така се повтарят различни понятия от една и съща област.
2. Повтаряне вляво (позиция „-1, 2, 3 и т. н.“). Това са понятия, очертаващи широки области от знанието, които са представени чрез различни техни аспекти. Употребата е атрибутивна.

Някои повторения, в зависимост от комбинаториката си наляво или надясно показват дву- или трикратно повтаряне на колокации на няколко словоформи. Това са фрази с голяма значимост за текста.

4.2. Анализ на корпуса на английски език

В резултат от анализа на една статия се установяват четири типа вериги от повторения. Първата група изграждат **аналитичния апарат** на описаното изследване. Втората група назовават **илюстративния апарат**. Трета група очертават **тематичните области**, засегнати в статията. Четвърта група са повторения на **общонаучна лексика**. Проверка в останалите статии от корпуса потвърждава наличието на такава типология.

Веригите от **аналитичния апарат** повтарят имена и глаголи, които назовават обекти от интерес за изследвателя или операции, приложени в изследването. Те се срещат в сложни комплекси за назоваване, съставени от няколко лексеми. Пресичането на веригите прави съдържанието на термините прозрачно за читателя. Това са активно структурирани повторения, което дава възможност понятията да се разглеждат многостранно, в различни аспекти. Повтарянето типично става надясно.

В **илюстративните вериги** се открива приблизително равномерно разпределение на форми за единствено и множествено число на една лексема. Това дава основание да се мисли, че се повтаря лексема чрез две конкретни словоформи. Тези вериги съдържат НК, които отразяват референта по различни начини – редуват се спецификация, идентификация, генерични назовавания и класифициращи употреби. По този начин се характеризира, класифицира и обобщава относно съответното понятие.

Думите от **общонаучната лексика**, от своя страна, се употребяват само с една своя словоформа, при честа промяна на референта, с несигнализиращи промени на интенционалния състав. Става въпрос за определен кръг лексеми с фиксирана форма и специфично значение.

Тематичните области се очертават от прилагателни имена или съществителни в атрибутивна употреба. Подобно на веригите в художествената

литература, тези повторения могат да се явяват с неизменяемо определяемо, или с кръг от различни имена в основата на фразата.

4.3. Анализ на корпуса на български език

Налице са особеностите, характерни за повторенията в българския език, установени при анализа на художествените текстове: (а) по-малък брой повторения поради разширената парадигма на частите на речта в българския език; (б) тенденция една лексема да е представена с вериги на повече от една словоформа. Нещо повече, във веригите за аналитичен апарат се забелязва сравнително равномерно разпределение между определените и неопределените словоформи. Това прави такива вериги лесно установими и показателни за съдържанието на статията. Те ще бъдат наречени **тематични**.

Изглежда, че в основата на текстовете на английски език се явява повтарянето на лексеми от илюстративния апарат, а в текстовете на български език – на лексеми от т.нар. тематична верига. Тъй като това изследване е насочено към откриване на ролята на повторенията в три жанра на два езика, особеностите на научния жанр следва да се търсят в разширен и балансиран корпус само от научни текстове.

По отношение на референтността, интензионалното съдържание и състава на назоваващите комплекси се наблюдават особеностите, описани за английския език. Това наблюдение дава основание да се заключи, че установената типология при повтарянето е в сила за жанра на двата разглеждани в изследването езика.

4.4. Спомагателен корпус

Спомагателният корпус от седем текста на английски език, написани от студенти, дава възможност за съпоставка с анализирания текстове от опитни изследователи. Индексът на повторимост се движи в установените за опитните автори граници, с лека тенденция към по-ниски стойности за неопитните автори. Както и при литературните текстове, различията са не толкова в броя, колкото в начина на повтарянето.

Повторенията в студентските текстове са предимно блокови и еднотипни и така причисляването им към някои от установените типове вериги е трудно. Присъстват типове вериги, характерни за литературния жанр, например – вериги за време. С това се нарушава жанровата характеристика. Изместванията на интензията засягат основни понятия, но не представляват описаните при опитните автори типове. Преструктурирането на основното понятие се ограничава до един-два случая, с което не се дава възможност за многопланово разглеждане на проблема. Стъпаловидността на преструктуриранията, която беше отбелязана в текстовете на опитните автори, се наблюдава в известна степен само в два от студентските текстове. При останалите не е ясно как се съотнасят назоваваните обекти. Най-често липс-

ват или са слабо представени вериги за общонаучна лексика. Това придава есеистичен характер на съответните работи, неизяснена научна методика и неясна структура.

Друга особеност е, че в някои от работите има прекалено много вериги за тематична област и твърде малко – за аналитичен апарат. Това означава, че се въвеждат повече понятия, отколкото е възможно да бъдат разгледани в обема на статиите и по-малко теоретични понятия, чрез които да се анализират. Не се установяват също пресичания между отделните вериги, чрез които опитните автори изясняват връзките между понятията. При неопитните автори се среща също синонимизирането на термини.

4.5.Обобщение за научния регистър

Повтарянето засяга около половината от употребените словоформи, с което се потвърждава значимостта на явлениято за изграждане на текстове. Индексът на повтаряне насочва към вероятен долен праг, под който текстовете губят кохерентността си: около 400 промила на български и около 600 – на английски.

Индексът на повтарянето в научните статии е по-висок от индекса за литературния жанр само в корпуса на английски език.

Както и във веригите от литературния жанр, повторените словоформи се групират в отчетливи типове вериги според назоваващите комплекси, в които участват, промяната и запазването на интензионалния състав и референтната съотнесеност. Типологията отразява същността на жанра: наблюдават се вериги за аналитичния апарат, тематични вериги, илюстративни вериги, вериги за тематична област и вериги от общонаучна лексика.

Повтарянето се реализира като текстообразуващ механизъм в тясна връзка с **метода на отразяване** и с **преструктурирането на понятието** – параметри, въведени чрез методиката на настоящото изследване. Докато вариативността при отразяването в повторенията откроява основните обекти в литературните текстове, в научните статии се открива комбинация от двете: чрез различно отразяване се правят хипотези и твърдения, а преструктурирането разширява обсега на разгледаните аспекти на понятията.

Друга особеност при повтарянето в научните текстове е развитието на интензионалния състав на основни понятия. То става във веригите за аналитичен апарат по установени начини.

Различните типове вериги осъществяват свързаност чрез извеждане на преден план на различен аспект от комплекса за назоваване. Идентификацията е характерна за илюстративните вериги и общонаучната лексика; при аналитичния апарат назоваването включва референтните типове спецификация и различни видове генеричност. Повтарянето в атрибутивна позиция в научния жанр очертава научната област и дава възможност за включване на различни термини. Характерно за текстовете в научния корпус е наличието на съществителни имена в такава функция.

За разлика от литературния жанр, научните текстове проявяват по-малко специфика във всеки от разгледаните тук езици. Фактът, че някои повторения стават на ниво словоформа, а други – на ниво лексема добива по-ясно изражение в текстовете на български език. Вижда се, че терминологичните повторения са на ниво назоваващ комплекс, а връзките между понятията – на ниво словоформа.

ГЛАВА 5. Регистър на политическите речи

В корпуса от научни и художествени текстове обект на анализ са пълнозначни лексеми, защото тяхното повтаряне има закономерен характер. При речите се налага да се разгледат и служебни думи. Друга особеност на политическите речи се състои в това, че типовете вериги в обществено-политическия жанр проявяват отношение не само към жанровата рамка, но и към речевата ситуация и метода на изказ.

5.1. Общо описание на корпуса от политически речи

Първата особеност на политическите речи засяга количествената характеристика на явленията. Таблица 5.1. долу представя съпоставителни данни за индекса на повтаряне в трите жанра.

Таблица 5.1. Индекс на повторенията в трите жанра.

	Долна граница	Горна граница	Долна граница	Горна граница	Долна граница	Горна граница
Англ.	691	841	618	778	402	685
Бълг.	484	617	474	642	434	610
	Научни текстове		Литературни текстове		Политически речи	

В текстовете на английски език личи отчетлива жанрова специфика. Горната граница на повторенията в политическите речи приблизително съответства на долната граница при научните и литературните текстове, т.е. в изисканата словесност – според термина на Аристотел – се повтаря по-малко. Среща се по-скоро синтактичен паралелизъм, при който повтарянето на словоформи не повишава общия индекс.

Липсата на жанрови различия в текстовете на български език е изненадваща, особено предвид на установената еднотипна структура на повторенията в литературния и научния жанр за двата изследвани езика.

Индексът на повтарянето в политическите речи показва зависимост от типа аргументация. Привеждането на аргументи „за“ и „против“ – както е при Блеър, Линкълн и Желю Желев – намалява индекса на повтаряне; словесните атаки, търсещи емоционално въздействие, пример за което са ре-

чите на Чърчил, Мартин Лутър и Стамболийски, водят до увеличаване на броя на повторенията.

5.2. Анализ на корпуса на английски език

Качественият анализ на повторенията в политическите речи показва, че тяхната структура се организира в следните 6 типа вериги:

1. Вериги на модалността.
2. Атрибутивни вериги.
3. Назоваващи вериги.
4. Средства на реториката.
5. Деиксис.
6. Вериги блокови повторения.

Веригите на модалността включват спомагателни и модални глаголи, други експоненти на глаголни времена и залози, както и глаголи в перформативна функция. Граматическите значения, изразени чрез съответните модали, представляват интензионалния състав на повторенията. Те показват модуса на речта: преобладаването на *will* за изразяване на обещание за бъдещето показва, че в речта се дават обещания; високата честотност на *have* за перфективност говори за предаване на резултати от отминали действия и т. н. Промяна на интензионалната същност се наблюдава в блокове според конкретното значение на формите, но в една реч винаги се наблюдава един ясно изразен модус. Назоваващите комплекси са нереперентни, тяхната функция е да реструктурират действието на глаголите, към които се прилагат.

Атрибутивните вериги включват прилагателни имена и наречия. Те се свързват или с едно и също определяемо, или с кръг от назовани обекти, които очертават тематична област. При повторенията си в израз и извън него прилагателните променят интензията си и не създават свързаност.

Най-многобройни са **назоваващите** вериги. Те включват съществителни имена и глаголи. Характерни за тях са следните особености:

1. Невъзможно е да се отделят глаголните от именните вериги, поради наличието в английския език на конверсиви и явно търсената връзка чрез повторението между именни и глаголни форми. Такива повторения изпълняват обобщаваща функция, която привидно утвърждава референтността, напр. *we shall fight — this fight, pardon me — this pardon* и т. н.
2. От огромно значение е определеността на фразите. Вериги, в които се повтарят предимно определени фрази, назовават обекти, приети за даденост; вериги от предимно неопределени фрази назовават нереперентно; обектите, подложени на дискусия в речта се

явяват в назоваващи комплекси от двата вида — определени и неопределени. Таблица 5.2.2.1 долу показва, че в речта си по повод на скандала с Моника Льюински Буш говори за деца, страна, Бог, семейство и народ, без да ги поставя под съмнение; в рамките на библейска метафора неререферентно присъставт промяната и духът, а дискусиата засяга разкаянието и сърцето му, назовани с определени и неопределени НК.

Таблица 5.2.2.1. Повторения във вериги от предимно определени, предимно неопределени и смесени форми

Определени	Неопределени	Определени/неопредел.
<i>Children</i>	<i>Turning</i>	<i>Heart</i>
<i>Country</i>	<i>Spirit</i>	<i>Repentance</i>
<i>God/Lord</i>		
<i>Family</i>		
<i>People</i>		

3. Преструктурирането на референтите показва насоката на аргумента, тъй като чрез него става ясно кои аспекти на засегнатия проблем се дискутират. Наличието на класифициращи фрази във веригата насочва към посланието на речта.
4. Ререферентността на НК, които назовават темата на речта, се запазва без промяна, а повторенията, които представят доказателствен материал, назовават чрез ко-класификация.

Реторичните вериги включват повторения на формообразуващи частици, несвързани с модалността, относителни местоимения и детерминатори, наречия и други думи за подсилване. Повтарянето на отрицателни частици е показателно за стила на оратора: дали се отрицава идентифицирано или без назоваване на конкретен референт. Повтарянето на детерминатора *all/ всички* преструктурира изрази и е показателно за нивото на генерализациите. Относителните местоимения разкриват съдържанието на речта – дали се набляга на одушевени или неодушевени обекти, в ролята на деятел ли се срещат или на пациенс. Повторени подсилващи думи в корпуса са *even, every, own* и *so*. Те изграждат паралелни структури на близко разстояние. Изместванията на интензията са свързани с различните значения, които могат да се изразяват от съответните думи. Тези неререферентни вериги повторения са показателни по-скоро за стила, отколкото за съдържанието.

Веригите за **деиксис** разкриват участието на лица в контекста, изграден чрез речта. Разграничението между единствено и множествено число, най-вече при първоличните форми, показва какви езикови функции поема говорещото лице и какви прехвърля на множествена общност. Вериги от об-

ръщения към второ лице говорят за пряка връзка с публиката. С изключение на генеричните употреби, средствата за деиксис идентифицират. Пре-структуриране се извършва чрез детерминатора *both/двамата*.

Блоковите повторения представляват неколкократно появи на устойчиви или свободни словосъчетания. Свободните словосъчетания обикновено са създадени от ораторите и изграждат спецификата на съответната реч. Те се срещат в кратки вериги, представени са в неопределена форма и подети в определена. Връзката с референт обикновено е илюзорна – ораторът създава назоваващ комплекс, чиято референтност може да бъде поставена под въпрос от много слушатели, например – *храм на мира, глобална заплаха, демократична общност* и т. н. – и го повтаря като кореферентен термин, с което се симулира съществуването на референт. Така референтността в политическите речи се възползва от модела, действащ в художествената литература, като подменя аргументирането на референтна връзка с поддържането чрез езикови средства.

Една група блокови повторения резонират някакво послание, а друга имат структурна роля – да подчертават следващата ги фраза. Резонираните послания обикновено включват някаква степен на генеричност на фразите. Интензионалните измествания засягат метафоричността на фразите и се поддържат през цялата реч.

5.3. Анализ на корпуса на български език

Установената класификация на веригите повторения в политическите речи на английски език намира ясни паралели в речите на български език. От веригите на **модалността** с особено значение се оказват веригите на частицата *да*. Те предават доста изчерпателно съдържанието на речта. От преструктуриращите компоненти изпъква употребата на частицата *ли*, чрез която въпросите стават реторични.

Сред **атрибутивните** вериги се очертават повторени прилагателните *уважаеми, драги, скъпи*, които участват в обръщения. Прилагателните, които се свързват с кръг от различни референти, се повтарят като лексеми – с различни форми от своята граматическа парадигма. Определеността, която остава немаркирана на английски език, е фактор в атрибутивните вериги в речите, написани на български език. Подобно на установеното за назоваващите вериги в английския, повтарянето чрез определени фрази предполага безусловно приемане; повтарянето чрез определени и неопределени фрази изразява дискусивно отношение към обекта; неопределените фрази назовават неререферентно. Повтарянето на някои наречия има подсилващо действие. Такива в корпуса са *отново* и *много*. Метафоричните измествания са характерни за прилагателните в политическите речи.

Назоваващите вериги, също като в английския език, са показателни за посланието на речта чрез формата, в която се повтарят имената. Различното отразяване на референта – чрез генерични, идентифициращи, специфици-

раци и други референтни типове фрази – показва значимост за посланието на речта. Разнообразието в представянето на референтното множество в генеричното пространство е типична особеност на политическите речи. Подобно на наблюдаваното в художествената литература, реструктурирането на обектите показва обхвата на разглеждания проблем. Изместванията на интензията се характеризират с метафоричност, която преминава от един в друг вид без ораторът да променя контекста за сигнализиране на метафорично изместване, както става обикновено в художествената литература. Прагматичните и метонимни измествания също възникват спонтанно.

Подобно на установеното за английския език, **реторичните** вериги показват начините, по които ораторите обобщават и отрицават чрез повторения на всички, никой, нито, ни и др. Значимо е повтарянето на местоименията защо и защото, чрез които се излага аргументацията. За подчертаване се използват веригите на думите именно, дори, наистина.

В **деиктичните** вериги отсъстват повторения на първоличното местоимение за единствено число, но то се компенсира от личните форми на глаголите. Наблюдава се също конфронтативност при структуриране на референта на местоименията за първо и второ лице, както и на съответните лични глаголни форми. Установяват се вериги на словоформите съм, сте, които наред с личните местоимения, действат като верига за деиксис.

Блоковите повторения в речите на български език са значително по-малко на брой и в по-къси вериги от еквивалентите си в речите на английски. Дължината на веригите е около 3 до 5 срещания. Причина за това е повтарянето на комплексите с изменения във формата, допълване с прилагателни или наречия, синонимизация и др. Често наблюдавана особеност е структурният паралелизъм. Изместванията на интензията са рядко срещани, за разлика от речите на английски език.

5.4.Обобщение за политическите речи

Количествено, в политическите речи се повтаря най-малко от трите изследвани жанра. Следователно повтарянето като реторично средство не повишава броя на повторените словоформи.

Това е единственият жанр, в който индексът отбелязва стойности, по-ниски от установения догук като минимален праг на кохерентността – 600 промила за текстовете на английски език. Стойностите от около 400 промила биха могли да имат поне две обяснения. Първото е, че това е прагът на повтаряемостта, валиден както за английския, така и за българския език. Втората възможност е да се допусне, че супрасегменти поемат част от свързващите функции в устната реч, като компенсация за повторенията в писмения текст. Еднозначен отговор може да се даде само на основата на специален корпус за такова изследване.

Повторенията в политическите речи проявяват специфична жанрова характеристика. От една страна те очертават комуникативната ситуация чрез

ролите на участниците в нея, деиксиса и модуса на глаголните действия. От друга страна, повторенията отразяват стила на ораторите чрез специфичните средства за отрицаване, обобщаване, чрез метафорите и т.н. Основната цел на политическите речи – отправяне на послания – се осъществява чрез повтаряне на комплексна предикация под формата на блокови повторения.

Ако референтността на повторенията е на преден план в художествената литература, а интензионалният състав – в научните статии, в политическите речи на преден план е предикацията. Това се изразява в голямата значимост на повторенията, оформящи модуса на изказването, както и на тези, които ситуират участниците в акта на комуникацията (деиктичните средства). Затова се отдава предпочитание на блокови повторения, най-често – включващи предикацията в нейната цялост.

Потвърждава се обобщението, направено за останалите жанрове, че определеността е сигнал за референтност, а неопределеността – за сигнификативност. Корпусът от речи насочва вниманието към отношението на определеността към структурирането на информацията: определеността маркира темата на речта, а неопределеността – насоката на аргументацията. Редуването на определеност и неопределеност, както и в останалите жанрове е сигнал за значимост на назованите обекти.

Интензионалността се характеризира с еклектика, чрез която метафоричните измествания съжителстват с конкретни назовавания.

Повторенията на реторични средства за отрицаване, обобщаване, рематично изместване и др. не се различават за ораторите на двата езика. С това се формира жанрова специфика, която характеризира изказа на съответния оратор.

ГЛАВА 6. Обобщения и изводи

В тази глава се отговаря на поставените пред изследването въпроси за всички разгледани жанрове и се проверяват изходните хипотези.

6.1. Обобщение за трите жанра

Обобщаването на резултатите за трите изследвани жанра дава повод за изводи относно значимостта на лексикалните повторения в текста изобщо.

Колко съществено явление е повтарянето?

Данните показват, че средно за двата езика в текстове от трите жанра, обект на това изследване, се повтарят около 50% от лексемите. С това се опровергава тезата на Богранд и Дреслер (1981) за избягване на повторенията в писмени текстове.

Личи също, че неопитните автори повтарят по-малко от опитните, особено по отношение на долната граница на повторения. Вследствие от до-

пускането, че кохерентността в текстовете на неопитни автори е по-слаба от тази в текстовете на опитните автори, се налага изводът, че кохерентният текст съдържа повече повторения. Същевременно в реториката индексът на повторения на словоформи е значително по-нисък, отколкото в другите жанрове. Следователно реторичните средства не са резултат от количествено наслагване на повтаряния на словоформи.

Общо взето, броят на повторенията за всеки език и във всеки жанр варира в устойчиви граници. Това дава основание за заключение, че честотата на повтаряне е характеристика на жанра. Повтаря се най-много в научните текстове, след това – в литературните текстове и най-малко – в политическите речи.

Има данни, че съществува долна граница на повтаряемост в кохерентния текст. За българския език такава граница е 400 промила, а за английския език – 600 промила. За речите на английски език тя е около 400 на хиляда, вероятно поради компенсаторни механизми в устната реч. С това повтарянето на словоформи се очертава като значим фактор, определящ кохерентността на текстовете.

Изграждат ли се текстови структури чрез повторения?

Очакваният закономерен характер на възникване на повторенията се потвърждава от данните в корпусите. Закономерностите засягат три аспекта: типове вериги очертават жанровата рамка; повтарянето засяга семантични групи лексеми, естествено свързани с жанра; и трето – особено важно за целите на това изследване – спецификата на веригите от повторения проявява зависимост от компонентите в процеса на назоваване: форма, лексикална статия, интензия и референт.

Анализът на повторенията показва, че те присъстват във вериги, характерни за жанра, в който се появяват. В художествената литература се наблюдават вериги за герои, обстановка, качества, действия и време. В научния текст веригите се разделят на повторения, назоваващи аналитичния апарат на изследването, тематичните области, илюстрацията и общонаучна лексика. В политическите речи се установяват вериги за модалността и деиксиса, за назованите обекти и области на интерес, както и за реторичните средства. Налага се заключението, че видът на веригите от повторения оформя рамката на съответния жанр.

Установено беше също така, че всеки жанр изисква повтаряне на лексика от определени семантични групи. Вериги от общонаучна лексика се повтарят в текстовете от научния жанр, а вериги от общественополитически термини – в речите. По същия начин в художествената литература се повтарят лексеми, като *мъж*, *жена*, *дете* и други, наречени „всеобщи заместители“. Повторения на такива лексеми не се срещат в останалите жанрове. Вериги за време се откриват само в отделни научни текстове, написани от студенти, където появата им придава есеистичен характер и следователно –

влошава качеството на текста. Така лексикалното значение на повторените лексеми оформя спецификата на повтарянето в различните жанрове.

Какво е отношението на компонентите на назоваваните: интензия, референт и форма?

Основен за това изследване извод е, че всеки жанр диктува закономерности по отношение на метода на референтно отразяване и структурирането на референтното множество. Установените типове вериги се характеризират именно чрез начина, по който е представено референтното множество в пространствено-времето или в генеричното пространство.

Така повтарянето моделира приноса на съответната лексема към кохерентната схема на текста чрез участието ѝ в процеси на генерализация или индивидуализация. С това повторенията оформят текста не само като вид назовани обекти, но и като начин на представянето им в жанровата и концептуална схема.

В различните жанрове повтарянето извежда на преден план различна страна от процеса на назоваване. За художествената литература е от значение референтната идентичност на назоваваните обекти. В научните текстове се набляга на интензионалната същност, която се обогатява чрез включване на словоформите в нови назоваващи комплекси, реструктуриране и интензионално изместване. В политическите речи на преден план е изведена предикацията със съответния модус и моделиране на участниците в комуникативната ситуация. Референтната същност на назоваванията е конструирана от оратора като функция на разбирането, че зад назоваващите комплекси стоят понятия. Така повторенията извеждат смисъла на езиковата употреба във всеки жанр: референтно назоваване – в литературата; интензионално обогатяване – в научния текст; резониране на послание – в политическите речи.

Установен е също механизъм за открояване на значимостта на обекти от текстовете, общ за трите жанра. Той се състои в това, че основните за текста понятия се повтарят с форми, отразяващи референта по различен начин. Така променящата се референтна същност във веригата повторения е показателна за включване на назования обект в процеси на съпоставка, оценка и обобщаване – езикови функции, които изграждат кохерентната структура на текста.

Сигнал за такива функции се явява членуването във веригата. Наличието на определени и неопределени форми е показателна, че понятието се включва в процеси на оценка и характеристика. Преобладаване на неопределени форми във веригата показва, че чрез повторението се правят квалификации или се назовават сигнификативни референти. Преобладаването на определени форми, от своя страна, изпраща обекта в концептуалния фон на текста. Наличието на членувани и нечленувани форми на лексемите в българския език е изключително удобство за приложение на типа анализ, предложен тук.

Повторенията в назоваващ комплекс преназовават референтно, а повторенията чрез включване в комплекс с други словоформи изграждат връзки между различните словоформи, които се обединяват в тематичен списък, характерен за текста.

6.2. Проверка на изходните хипотези

Проверката на изходните хипотези на изследването сочи, че дали се повтаря референтност, интензионален състав или форма зависи от типа верига и жанр. Хипотезата за кореферентната функция на повторенията е в сила при веригите за герои и обстановка в художествените произведения и за някои илюстративни вериги в научните статии. Политическите речи използват презумпцията, че зад назоваващите фрази стои референт и разчитат съществуването му да се приеме за даденост при назоваване, маркирано за кореферентност. Към това следва да се добави, че повтарянето често реструктурира референта, като назовава части от него, идентифицират се нулеви или итеративни представители или други конфигурации от референтното множество. Личи стремеж всяко повторение да добавя нещо ново към назоваването.

Хипотезата за повтаряне на интензията е в сила за повечето назовавания, които се определят като неслучайни. Измествания към омонимия или към значения, различни от включените в конкретния текст, са единични и изолирани. Единствено веригите за време в литературните текстове показват свободно изместване на интензията. За останалите случаи се изисква контекст на метафоричност или на прагматично изместване. Изключение правят политическите речи, където метафорите съжителстват с директните употреби. В научните текстове се наблюдава развитие на интензията чрез включване на различен обем от интензионалния състав на лексемата.

Формалното повторение за изграждане на литературни средства се среща при атрибутивните вериги в художествените текстове за създаване на концептуални схеми, при глаголните вериги за повтаряне между реплики на участниците и при някои видове блокови повторения в политическите речи. Този тип повтаряне не повишава значимо стойностите на индекса, а въздействието му зависи от структурите, в които се явява.

ГЛАВА 7. Приложения

Приложенията на изследването могат да се отнесат към три области. Първата е теоретичната област на лингвистиката на текста и анализа на жанровете. Установяването на структура на текстове от различни жанрове представлява принос към теорията на тези дисциплини. На второ място, в практичен аспект, направените тук заключения допринасят към обучението в писане на текстове от различен жанр. Трето, компютърната лингвистика се интересува от изследвания на структурата на текстове за целите на авто-

матичната обработка. Третата група приложения – автоматизирано аотиране на текстове – верифицира наличието на структури от повторения, които отразяват съдържанието на текстовете. Затова те са представени на първо място.

Установената с настоящото изследване структура на повторенията предлага следния алгоритъм за обобщаване:

1. Лексема, която се повтаря чрез определени и неопределени словоформи, назовава темата на текста.
2. Преструктурирането на тематичната верига очертава кръга на разглежданите явления.
3. Активно преструктурирано повторение с разнообразно отразяване на референта показва аналитичния апарат на изследването. Понякога се открива повече от едно такива повторения. Веригите, които включват НК в предикативна употреба, имат оперативно значение.
4. Повторения в атрибутивна употреба — прилагателни или съществителни имена в предложни фрази — показват теоретичните области, разгледани в работата.
5. Високочестотното име в идентифицираща употреба показва илюстрациите, използвани за защитаване на тезата. Абревиатурите често назовават единица на анализа.
6. Високочестотните повторения от областта на общонаучана лексика дават представа за приложените аналитични методи.

Една от статиите от корпуса се обобщава по този алгоритъм. В резултат се получава следното обобщение:

Коментират се редакции на текстове от различни преводи на Библията във връзка с особеностите на езика и политическата коректност. Дават се квалификации относно качествата на превода и същността му на редакция. Методологията на анализа е съпоставяне на различни преводи и анализ на значенията на изрази и думи.

Обобщението на самия автор е следното:

Статията изследва основни тенденции и подходи в съвременните редакции на авторизирана версия на Библията. Разглеждат се следните аспекти: развитието на английския език от 1611 година до наши дни, постиженията на библейската археология и текстовия анализ, както и въпроси на т.нар. политическа коректност.

Съпоставката с обобщението на автора показва, че алгоритъмът работи и пресъздава съдържанието вярно и точно. Съвпадението между двете обобщения доказва наличието на установените чрез анализа в дисертацията лексикални структури.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Повтарянето е значимо за текста явление. Повтарят се системно не само съществителни, но и прилагателни имена, наречия и глаголи. Изведените от анализа данни сочат, че съществува долна граница на повтарянето, която характеризира кохерентния текст. Под тази граница вероятно остава нетекстът. Жанрът определя какви лексеми да се повтарят и в какви представяния на съответния референт. Конфигурациите от обобщаване, индивидуализиране и различни сигнификативни употреби също се диктуват от съответния жанр. Преструктуриранията като метод за разширяване на концептуалната база на текста и различното отразяване на референтите на основните понятия са общ механизъм на преназоваването чрез повтаряне. Така повтарянето на словоформи изгражда текстовост в определени количества и конфигурации, подчертава значението на лексеми при различно отразяване или придава фонов характер на еднотипно назованите обекти.

Заключенията в това изследване обвързват повтарянето по-скоро с рамката на ситуацията, тематичните вериги и текстовите функции, тоест – с кохерентността, отколкото с кохезията. Установяват се също свидетелства за принадлежността на повторенията към категорията свързващи средства, наречена *интертекстуалност*.

Перспективи за бъдещи изследвания

1. На базата на корпуси и с помощта на семиотичната пирамида, използвана в това изследване, могат да се опишат по-точно референтните типове в българския и в английския език.
2. Установените различия между повтарянето на ниво словоформа и лексема дават повод за психолингвистично изследване на това какво се декодира като свързващо в текста — повторението на коренната морфема, принадлежността към една парадигма или нещо друго.
3. Многобройните изследвания на синоними, пароними и други лексикални групи дават основание за съпоставително изследване на това, каква информация за текста дават съответните лексикални отношения и каква информация дава повтарянето на словоформи.
4. Установяването на параметри, които показват дали текстът е кохерентен и дали отговаря на определени жанрови изисквания, би могло да се доразвие на основата на разширен корпус от ученически и студентски работи, за да се разработи механизъм за автоматична оценка на текстове.
5. Повтарянето на глаголи, прилагателни имена и наречия сравнително рядко е привличало интереса на изследователите. Настоя-

щото изследване дава основание за разширяване на базата на такива изследвания.

6. Установената аналогия между жанровите рамки (Шанк и Абелсън 1977) и разработената тук типология на веригите от повторения е повод за когнитивно изследване на механизмите, по които повторенията се кодират и декодират и на начините, по които те отговарят на представите за жанрова рамка и стил.
7. На базата на корпус, който включва подразделения на научния жанр, би могло да се провери дали действително българските автори организират текстовете си около повторения на тематични вериги, а английските автори — около илюстративни вериги.
8. Разширен корпус от политически речи, включващ и говорна реч, би показал дали наистина съществуват супрасегментни композиции за по-ниския праг на повторения в речите.

Приносни моменти

Приносните моменти в изследването могат да се групират в четири направления:

Установяването на структурата на текста

1. Настоящото изследване предлага обяснение на механизма, по който лексикалните връзки допринасят за изграждането на кохерентността на текстовете. Според данните в корпусите веригите за назоваване на централни участници в текста съдържат НК, отразяващи референта по различен начин — като генерично име, конкретизиран представител и т.н. Разнообразното референтно отразяване дава възможност лексиката да се включи в операции като обобщаване, даване на пример и т.н., които от своя страна изграждат кохерентната структура на текста.
2. Връзката на лексикалните повторения с два от стандартите на текстовостта: кохезията и кохерентността е отдавна известна. Данните от настоящото изследване отнасят повторенията към трети стандарт — интертекстуалността. Спецификата на повтарянето в различните жанрове е свидетелство, че повторенията участват в изграждане на жанровата рамка.
3. Фактът, че езиковите изрази имат свойството да представят референт и понятие намира развитие в установената зависимост всеки жанр да извежда на преден план една от страните на назоваването: литературният жанр отдава приоритет на референтността, интенционалът е на преден план в научната литература, а предикацията — в политическите речи.

4. От компонентите в процеса на назоваването — форма, интензия и екстензия — предимно екстензията е била обект на интерес в съществуващата литература. Настоящото изследване установява закономерности в представянето на интензията: методите на интензионално изместване в художествения текст, обогатяването на интензионалния състав в научната литература и еkleктиката при интензионалните измествания в политическите речи са закономерности, установени в процеса на анализа.
5. Настоящият труд излага доказателства, че начинът на представяне на референтното множество има значение за текста чрез два свои показателя — структурирането на референтното множество и пространството на идентификация.
6. В други изследвания са подробно описани езиковите средства за преназоваване на референти. Настоящият труд разграничава кореперентността от връзка между обекта и назоваващия го езиков израз.
7. Ролята на определеността е обект на редица изследвания. Данните от настоящия труд показват, че редуването на определеност и неопределеност в комплексите, с които се назовава даден обект, е сигнал за значимост на обекта за съдържанието на текста.

Референтността на фразите

8. Разглеждането на референтността на основата на реална езикова продукция и с помощта на пирамидата на смисъла дава възможност да се установят форми на референтност, неописани в литературата. Настоящото изследване извлича различни модели за представяне на референтното множество в пространствено-времето или в генеричното измерение.
9. Общоприет е фактът, че неопределените форми изразяват особена връзка с референтното множество на лексемата. Корпусите за изследването представят свидетелства за вид нереперентност в литературните текстове, чрез която повторени в неопределена форма лексеми служат за характеризация дори в рамките на определен комплекс.

Методологията на изследване

10. Изследванията на реална езикова продукция не са новост в изучаването на текстове. Не са известни обаче изследвания, които анализират езиковата продукция с помощта на семиотичен модел за установяване на параметрите на лексикалната свързаност.

11. Използването на пирамидата на смисъла дава възможност да се отчете специфичният принос към лексикалната връзка на формалното повтаряне, референтното съотнасяне и на интензионалния състав.
12. Чрез различна методика и независимо от други изследвания, настоящият труд извежда един жанров скелет, който потвърждава когнитивни модели, предлагани от Шанк, Абелсън и Проп. Това е основание да се заключи в полза на обективния характер на съществуване на жанровия скелет.
13. Работата със словоформи като автоматично установими единици се утвърждава като надежден метод за изследване на структурата на текста. С тяхна помощ и без да се предприемат трудоемки операции за откриване на лексикални средства, някои от които могат да се окажат без принос към свързаността, могат да се изследват параметри на текстовостта.
14. Разграничението между повтаряне на словоформи и лексеми при изследване на лексикалните връзки в текст се прави за пръв път, но разкрива интересни страни на лексикалната свързаност.
15. За разлика от кореферентните вериги, веригите от повторения на словоформи са приложими към всички жанрове, особено към научната литература, където референтността на фразите има предимно интензионален характер.

Конкретни практически приложения

16. Работата доказва, че установяването на типовете повторени вериги позволява да се изградят точни кратки анотации на текстовете. Изведената процедура потвърждава наличието на откритата с изследването типология на повтарянето, но също така може да стане основа за създаването на алгоритъм за аотиране.
17. Установените закономерности при повтарянето в различните жанрове представляват основа за обучение по писане и редактиране на текстове.

ЦИТИРАНИ В АВТОРЕФЕРАТА ИЗТОЧНИЦИ

- Алън (1986): **Allan, K.** *Linguistic Meaning*, vol. 1 & 2. London & New York: Routledge & Kegan Paul.
- Аристотел (1993): **Аристотел**, прев. А. Ничев. *За поетическото изкуство*. София: Софи-Р.
- Байбър (2000): **Douglas Biber, Susan Conrad and Randy Reppen.** *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use CUP*. 1998 (reprint 2000).
- Богранд и Дреслер (1981): **Beaugrande, R. & W. Dressler.** *Introduction to Text Linguistics*. London and New York: Longman.
- Ван Дайк (1972): **van Dijk, T.** *Some Aspects of Text Grammars*. The Hague: Mouton.
- Ван Дайк (1985): **van Dijk, T.** (ed.) *Handbook of Discourse Analysis*. London: Academic Press.
- Вендлер (1967): **Vendler, Z.** „Singular Terms“. In: Vendler, Z. *Linguistics in Philosophy*, Ithaca New York, Cornell U.P.
- Гивон (1989): **Givón, T.** *Mind, Code and Context: Essays in Pragmatics*. London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Грозданова (1986): **Грозданова, Л.** „Идентификация на сравнението в английския и българския език“. В: *Съпоставително езикознание*, XI, кн. 5.
- Добрева и Савова (1994): **Добрева, Е., И. Савова.** *Проблеми на изграждането на текста*. Шумен: Глаукс.
- Донелан (1966): **Donnellan, K.** „Speaker Reference, Descriptions and Anaphora“. In: Steinberg & Jacobovits (1971).
- Крипке (1980): **Kripke, S.** *Naming and Necessity*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Куайн (1960): **Quine, W.** *Word and Object*. Cambridge, Mass. M.I.T. Press.
- Кук (1994): **Cook, G.** *Discourse and Literature: the Interplay of Form and Mind*. OUP.
- Лабов (1972): **Labov, W.** The transformation of experience in narrative syntax. In W. Labov (Ed.), *Language in the inner city: Studies in the black English vernacular* (354–396). Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.
- Лайънс (1968): **Lyons, J.** *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Молхова (1993): **Молхова, Ж.** *Характер и употреба на члена в българския език*, (2-ро изд.). София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Москов (1974): **Москов, М.** *Български език и стил*. София. Наука и изкуство.
- Москов (1982): **Москов, М.** *Езикознание*. София: Народна просвета.
- Морис и Хърст (2002): **Morris, Jane & Hirst, Graeme.** „Lexical cohesion, the thesaurus, and the structure of text”. In: *Computational linguistics*, 17(1) , March 1991, 21–48.
- Нанберг (1978): **Nunberg, G.** „The Pragmatics of Reference“. In: *Indiana University Linguistics Club Publication*. Bloomington.
- Палие и др. (1999): **Christophe Pallier, Nuria Sebastian-Galles & Angels Colom.** „Phonological Representations And Repetition Priming“. In: *Proceedings of Eurospeech '99*, Budapest, Hungary, Sept. 5–9, (p.1907–1910); <http://www.ehess.fr/centres/lscp/>.
- Петьофи (1985): **Petofi, J.** „Lexicon“. In: van Dijk, T. A. ed. *Handbook of Discourse Analysis*. London: Academic Press.
- Ръсел (1905): **Russell, B.** „On Denoting“. *Mind*, 14. 479–93, reprinted in: F. Zabeeh, E. Klemke, A. Jacobson (ed.). *Readings in Semantics*. University of Illinois Press.
- Синклер (1991): **Sinclair, J.** *Corpus, Concordance, Collocation*. OUP.
- Стамболиева (1996): **Stambolieva, Maria** „A Linguist’s Workbench“. Papers from the First Conference on Formal Approaches to South Slavic Languages, University of Trondheim Working Papers. In: *Linguistics*, 28, 1996, 293–301.
- Стоянов (1980): **Стоянов, С.** *Граматическата категория определеност в българския език*. София: Народна просвета.
- Трейн (1980): **Thrane, T.** *Referential-semantic analysis. Aspects of a theory of linguistic reference*. Cambridge: CUP.
- Фреге (1892): **Frege, G.** „On Sense and Reference“. In: Allwood, J. & Anderson, Dahl (1993). *Logic in Linguistics*. 1st published 1977, reprinted 1993. CUP.
- Халидей и Хейсън (1976): **Halliday, M. A. K. & R. Hasan.** *Cohesion in English*. London: Longman.
- Халидей и Хейсън (1985): **Haliday, M. A. K. & R. Hasan,** *Language, context and Text: Aspects of Language in a social-semiotic perspective*. OUP, Oxford, first published 1985, second impression 1990.
- Хоуи (1991): **Hoey, M.** *Patterns of Lexis in Text*. Oxford: OUP.
- Честърман (1991): **Chesterman, A.** *On Definiteness-a study with a special reference to English and Finnish*. CUP.

- Шанк Р. и Р. Абелсън (1977): **R. Schank and R. Abelson.** *Scripts, Plans, Goals, and Understanding: An Inquiry into Human Knowledge Structures.* L. Erlbaum Associates, Hillsdale, N.J.
- Шамрай (1989): **Шамрай, Т.** *Членувани и нечленувани имена в българския език.* София: Народна просвета.
- Шамрай (1990): **Шамрай, Т.** „Типологична характеристика на категорията определеност /неопределеност (върху материал от български и фински език)“. В: *Годишник на Софийския университет, Факултет по славянски филологии*, № 1 — Езикознание, т. 80–81.
- Шамрай (1995): **Шамрай, Т.** „Относно ролята на членуваните и нечленуваните форми на съществителните имена в българския език в организацията на текста“. В: Димитрова, редактор (1995).
- Шифрин (1994): **Schiffrin, D.** *Approaches to Discourse.* Oxford UK and Cambridge USA: Blackwell.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА

- (1993) „Possible reasons for divergent article usage“ доклад на Третата международна конференция на EUROSLA, София.
- (1996) „Функционални варианти в българския език на английския неопределителен член“ статия в: Грозданова, Л. (ред) *Приложна лингвистика и методика на чуждоезиковото обучение*. Годишник на Института за чуждестранни студенти, София.
- (1999) „Неопределената фраза с нулев член в български и английски език“ в: Георгиева, М. (съст) *Приложна лингвистика и методика на чуждоезиковото обучение*. НБУ – Департамент по съвременна и приложна лингвистика. Летера.
- (2003) „Модел за изследване на свързващата роля на референтността при лексикалните повторения“. В: сп. *Български език*, кн. 3, с. 130–148. ИК ЕМАС.
- (2004) „Езиков и реторичен анализ на две политически речи“. В: Д. Янкова (съст.). *Език, Литература, Култура*. Департамент Приложна лингвистика — юбилеен сборник. Нов български университет, с. 26.
- (2007) „Повторенията в научния текст на английски език“. В: Багашева, А. (съст.). *Човекът и езикът: Сборник в чест на проф. М. Пенчева*. Издателство на Софийския университет.
- „Repetitions of Word Forms in Texts — on material from Bulgarian and English“, статия в списание *International Journal of Corpus Linguistics*. John Benjamins Publishing Company (планирано за 2007).
- „Repetitions of Word Forms in Text — An Approach to Establishing Text Structure“, доклад за конференцията *Корпусна лингвистика*, 2007 Бирмингам (юли 2007).